

23. НБУВ ІР, ф. І, спр. 61697, арк. 289–298.
24. Фонди Конотопського краєзнавчого музею.
25. Le Clerc [dit], Clerc Nicolas-Gabriel, Leclerc Antoine-François. Histoire physique, morale, civile et politique de la Russie Moderne. P.: Chez Maradan, Libraire, II an de la République (1794). Т. 3.

Юрій Мицик (Київ)

доктор історичних наук, професор

Інна Тарасенко (Київ)

кандидат історичних наук

До біографії вертіївського сотника Павла Зимницького

Біографії сотників Гетьманщини XVII–XVIII ст. – це майже суцільна «біла пляма». Зараз відбуваються певні позитивні зрушення, але до хоча б більш-меншої повної картини ще далеко...

Дана стаття присвячена вертіївському (веркіївському) сотнику Павлу Зимницькому. Зазначимо, що Вертіївка (до 1945 р. – Веркіївка) є нині поселенням міського типу Ніжинського району Чернігівської області і знаходиться у 15 км на північ від райцентру. З часів вибуху Національно-визвольної війни українського народу проти гніту Речі Посполитої 1648–1658 рр. Вертіївка (Веркіївка) була в складі Ніжинського полку центром однойменної сотні. У першій третині XVIII ст. її сотником був Павло Самійлович Зимницький (обіймав цю посаду у 1721–1732 рр.). Слід відзначити, що в джерелах цей сотник виступає інколи під прізвищем Самойлович, тобто під патронімом, як було поширено в козацькі часи. Свого часу відомий український історик О. М. Лазаревський у другому томі своєї класичної праці «Описание старой Малороссии» під час опису Ніжинського полку приділив йому сторінку, зупинившись на його конфлікті за маєтності [1, 114]. Свого часу його батьку, сотнику Самійлу (яке його прізвище і де він сотникував – невідомо) за службу було надане полковником Степаном Забілою (обіймав дану посаду у 1687–1694 рр.) с. Смоляж. Йому ж ніжинським полковником Яковом чи Лук'яном Журахівським (Лазаревський не уточнює імені, відзначимо, що перший полковникував у 1678–1685 рр., а другий у 1701–1718 рр.) було надане с. Заньки (батьківщина видатної української актриси Марії Заньковецької).

Ми зупинимося на цьому завершальному моменті службової кар'єри Зимницького, бо знайдені в Інституті рукописів НБУВ (Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) дозволяють пролити світло на момент його життя. Ці документи наводяться нами в недавньому виданому нами томі 3 збірника документів «Сіверщина гетьманських часів» [2].

На посаді сотника Зимницький став займатися хабарництвом та іншими зловживаннями і це викликало потік скарг на нього¹. Веркіївські козаки у скарзі від 21(10).8.1732 р. на Зимницького, адресованій гетьману Данилу Апостолу, згадували про свою попередню чолобитну-скаргу від 26(15) червня, в якій звинуватили сотника та його синів Петра й Василя у багатьох злиствах, як от обе-

¹ Одна з них опублікована нами у збірнику документів «Сіверщина...». Т.3. № 126. С.152–154.

рення у підданих п'ятьох козаків з с. Заньки, навіть у злочинах (напади на козацькі доми, грабунки, побой). За це сотник був кинутий у в'язницю, однак 1.07.(21.06.) 1732 р. він втік з-під арешту. Козаки просили відставити Зимницького із сотницького уряду і вказували, до речі, що нині наказним сотником є Іван Адасовський. Згадується і скарга на сотника веркіївського городового отамана Іллі Гаврилея і сотнян від 26(15).07.1732 р.

У свою чергу, сотник подав гетьману свою скаргу. В ній, зокрема, говорилося, що по смерті його другої дружини якісь жителі Носівки (суч. райцентр Чернігівської обл.) назвалися її родичами і здобули «листа» київського полковника у 1712–1742 рр. Антона Танського, на підставі якого ніжинський полковник Хрущов не тільки звелів відібрати у Зимницькому її землі (посаг), але й його самого «болізного, зискавши пред себе, всякими непристойними укорал и безчестил словами, но и оковав, на арматі до сих пор, уже тому сем неділь» тримав, незаконно відібрав сотенний прапор і дав його «Івану (Адасовському-Ю.М., І.Т.), поповичу занковскому, значковому полку Ніжинского товаришеве». Сотник скаржився на Хрущова щодо забранної маєтності за те, що він нібито склав фальшивий заповіт дружини.

Видно, Хрущов мав зуб на сотника, на що слушно вказав О.М. Лазаревський [3, 114]. Довідуємося, що Хрущов реагував на скарги веркіївських козаків, які писали, що сотник гнобив козаків і звільнював їх за хабарі від «войскових служеб и других повинностей». Це питання було передано до полкового суду, який відбувся у 1732 р., а у 1733 р. веркіївським сотником став Іван Адамович Адасовський (сотник 1733–1738 рр.). Відзначимо, що це був предок Марії Заньковецької (1854–1934), бо її справжнє прізвище Адасовська. Як відзначав О.М. Лазаревський, це протиборство було таким гострим, що за Зимницького заступився сам гетьман Данило Апостол, пишучи відповідні листи від 16 (5) 07. і 29(18).08.1732 р. до ніжинського полковника Івана Хрущова [4, 155–156]. З них довідуємося зокрема, що останній писав гетьману про втечу 1.07.(20.06.) 1732 р. Зимницького з-під арешту і просив прийняти відповідне рішення щодо нього. Апостол, щоб розібратися у цій складній ситуації, звелів провести неупереджене слідство, а сотника прислати в Глухів, де разом із генералом Семеном Нарішкиним буде прийняте рішення. 23(12).08.1732 р. гетьман написав до Хрущова повторного листа [5, 155–156]. Він коротко нагадував зміст попереднього і скарги козаків, вказував на необхідність проведення слідства і направлення його матеріалів у Глухів. 29(18).08.1732 р. гетьман написав листа до Якова Журахівського [6, 156–157]. Відзначимо, що Яків Журахівський (помер до 1750 р.) був сином ніжинського полковника Лукяна Журахівського, отже, належав до авторитетного ніжинського роду. Невипадково, що у 1723 р. він став значним військовим товаришем, а з 1725 р. – бунчуковим товаришем, брав участь у військових походах. Видно, зважаючи на це, гетьман призначив, його свого роду, третейським суддею в конфлікті між сотником та полковником. Хрущова він звичайно не міг призначити суддею, бо той сам виступав у ролі звинуваченого (з точки зору Зимницького). Гетьман згадував про скарги козаків Веркіївської сотні і просив Журахівського бути присутнім у ніжинському суді для його об'єктивності, бо справу Зимницького пізніше буде розглядати і генеральний суд і в разі якоїсь упередженості винні ніжинці будуть оштрафовані. 30(19).08.

1732 р. Гетьман знову звернувся до Хрущова [7, 157–158]. Він писав тут про скаргу козаків від 20(1) серпня і про зустрічну скаргу сотника від того ж числа. Гетьман направив їх Хрущову для розгляду в ніжинському суді і коли рішення буде ухвалено, то направити матеріали слідства в Глухів і до остаточного при-суду не карати Зимницького. Тут же говорилось про необхідність присутності на суді Журахівського. 04.09.(24.08.) 1732 р. Яків Журахівський написав листа до ніжинського полкового судді Мойсея Левицького [8, 160]. Він пересилав йому гетьманський наказ веркіївській справі і про своє призначення та просив повідомити про дату судового засідання. Але через день Журахівський написав повторного листа до нього [9, 161–162], оскільки засідання суду вже відбулося, і Зимницький з двома козаками був ув'язнений у Ніжині. Журахівський вима-гав у присутності «листоподавці» звільнити ув'язнених до слідства у своїй при-сутності і погрожував звернутися до гетьмана в разі невиконання цієї вимоги. Наступні документи – це, кажучи сучасною мовою, підписки про невіїзд із Ні-жина синів Зимницького від 10.09.(30.08.) 1732 р. [10, 158, 162]. 16(5)09.1732 р. гетьман своїм листом до Якова Журахівського повідомляв, що видав наказ Хру-щову, щоб той не чинив перешкод слідству, вислав документацію по цій справі у Глухів, а ув'язнених визволив, взявши від Зимницького підписку про невіїзд [11, 160–161]. Мойсей та Іван (Ян) Левицькі 25(14).09.1732 р. брали на поруки Зимни-цького, гарантуючи, що він нікуди не втече і буде щоденно (поки не завершиться суд) являтися в ніжинську полкову канцелярію. В разі втечі Зимницького вони зобов'язувалися сплатити штраф [12, 163]. Додамо, що Мойсей Левицький був ні-жинським полковим осавулом у 1718–1734 рр., а Іван Левицький – ніжинським полковим хорунжим у 1725–1736 рр.

24(13).10.1732 р. гетьман Данило Апостол скерував два листа до Івана Хру-щова [13, 163–164; НБУВ. ІР. Ф. І. № 59126. Арк. 80]. У першому він по суті повторював вимоги, дані у попередньому листі, і додавав, щоб Зимницькому не було чинено «ексекуції», щоб завершували слідство і його документацію у ви-гляді «екстракту», завіреного суддями, і було прислано йому для розгляду ра-зом із генералом Семеном Нарішкиним. У другому він додав, що отримав нові скарги від 19(8) жовтня Зимницького та колишнього отамана Гарасима Левел-ди, в яких позначалося, що сотник перебував у в'язниці 8 тижнів, був звільне-ний, але потім знову ув'язнений, де знаходиться понад 5 тижнів, як і отаман. Це було порушення наказу гетьмана, і він небезпідставно підозрював полковника в особистій неприязні до сотника. Тому Апостол наказував провести об'єктивне розслідування (дивно, що воно не було ще проведено!), переслати його матері-али в Глухів і особисто доповісти про це.

Завершують цю документацію два документи-свідчення на допити Зимни-цького і двох веркіївських козаків Кіндрата Жалія та Степана Мірилка восени 1732 р. [14, 16–4167], які, на жаль, не мають точної дати. У першому Зимни-цький відкидав звинувачення на свою адресу, але вони були вагомими! В іншому козак Веркіївської сотні Кіндрат Жалій доповнював звинувачення товаришів. Отамани навели докази того, що за хабарі сотник звільняв від походу козаків, а на їхнє місце змушував йти інших. Ці звинувачення отаманів підтвердили шість козаків, а свідчення були завірені полковим суддею Семеном Чуйкевичем (обіймав цю посаду у 1730–1734 рр.).

Чим ця історія скінчилася, не можемо сказати детально. Але одне відомо точно. У тому ж 1732 р. Зимницький був позбавлений уряду, і на цьому дані про нього та його синів зникають із документів. Очевидно, після скинення із сотництва, а можливо, й тюремного ув'язнення, вони жили як рядові козаки.

У додатку наводимо один з листів Апостола до Івана Хрущова від 24 (13) жовтня 1732 р., який не був раніше нами опублікований. Цей лист друкується за правилами Ярослава Дзири з незначними корективами [15, 39–42].

Джерела та література

1. Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии. К., 1893. Т. II (полк Нежинский). С. 114.
2. Сіверщина гетьманських часів. К., 2020. Т. 3 (1726–1740 рр.).
3. Лазаревский А.М. Описание ... Т. II (полк Нежинский). С. 114.
4. Сіверщина... Т.3. № 123. 149 150; 127 С. 155–156.
5. Там же. №127. С.155–156.
6. Там же. № 128. С. 156–157.
7. Там же. № 129. С. 157–158.
8. Там же. № 134. С. 160.
9. Там же. № 136. С. 161–162.
10. Там же. № 130, 137. С. 158, 162.
11. Там же. № 135. С. 160–161.
12. Там же. № 138. С. 163.
13. Там же. № 139. С.163–164; НБУВ. ІР. Ф. І. № 59126. Арк.80.
14. Там же. №№ 140, 141. С. 164–167.
15. Літопис Самовидця. К., 1971. С. 39–42.

Додаток

1732, жовтня 24 (13). – Глухів. – Лист гетьмана Данила Апостола до ніжинського полковника Івана Хрущова

Копія.

Мой ласкавий приятелю, пне полковнику ніжинский.

Значный товариш бунчуковый пн. Яков Жураковский, который определен от нас указом быт при следствии по челобитию сотнян вертевских на сотника тамошнего Павла Самойловича (*Зимницького – Ю.М., І.Т.*), к нам занесенному сего сентября 5 д. присланным своим писмом доносил нам, что в. мс. не по указу ншому, но по волі своей и силі ексекуцию сотникові мененному вертевскому чиниш, ибо под караулом держат его приказалес, не допуская жадного з него чинит рішення. За чим ему, пну Жураковскому, с протчиними нілзя показанного зачинает и діла, да чрез тое ж писмо свое он, пн. Жураковский, донесл нам, что писал к нему сотник вертевский Самойлович, же наказный сотник вертевский не відат, же по чиим указам двох чоловік козаков сотні Вертевской взявши, отправадил в Ніжин и там по приказу ли в. мстином или полковой старшины в колодки забивши, в острог всажено, где и по нні страждут. И при том просил он, сотник вертевский, пна Жураковского, чтоб тих козаков до предбудучого розиску уволнит, якого писма копию к нам при листі своим сообщил и на тое все он, пн. Жураковский, требовал ншой резолюции. Того ради предлагаем, абыс в. мс. по прежде писанным и сему ншему указам жадной не чинячи ексекуции помянутому сотникові вертевскому Павлу Самойловичу там ексекуции слідствие по занесенних на его от козаков вертевских жалобах веліл сочинят, и егда оноє слідствие по окончаніе рішенням призведено будет, то учиня со всего діла точную

копю за закріпою руки судейской и краткий экстракт прислано б к нам для разсмотрінія [...] купно з его превосходительством господином генералом и кавалером Семеном Григорьевичом Нарішкіним в арматном вязенню, о том бы в. мс. отвітствовал.

З Глухова октяв'ря 13 року 1732 - го.

В под[линном] подпис.

В.мсти ласкавий приятель ея императорского величества Войск Запорожского обоих сторон Дніпра гетман и кавалер Данило Апостол».

НБУВ. ІР. Ф. І. № 59126.

Тогочасна копія

Юрій Мицик (Київ)
доктор історичних наук, професор

Інна Тарасенко (Київ)
кандидат історичних наук

Іваницький сотник Павло Миницький

Загальновідомо, що біографії сотників Гетьманщини XVII–XVIII ст. майже не досліджені через брак джерел і московські заборони, які постійно твердили, що козацька старшина – це експлуататори трудящих мас українського народу і тільки. Нині можна констатувати певний прогрес. Відбувається переоцінка ролі козацької старшини, накопичується джерельний матеріал, з'являються біографічні дослідження... Але сотників це поки що майже не торкнулося.

Дана стаття присвячена іваницькому сотнику Павлу Миницькому. Йому приділив трохи уваги лише О. М. Лазаревський [1, 307–311]. Миницький, як довідуємося з його листа 1728 р., який наводиться нижче під № 4, вісім років служив у генеральній військовій канцелярії канцеляристом за часів гетьмана Івана Скоропадського. Зберігся оборонний універсал від 22(11).07.1719 р. генерального бунчужного Якова Лизогуба підписаний також військовим канцеляристом Павлом Миницьким [2, 547–548]. Після смерті останнього універсалом наказного гетьмана Павла Полуботка від 13(2).11.1722 р. [3, 184.] він був призначений ніжинським полковим писарем за згодою (навіть чи щирою) ніжинського полковника Петра Толстого і ніжинської полкової старшини. Він замінив на цьому уряді померлого полкового писаря Федора Мавольського і обіймав його кілька років з перервою (1722–1723, 1725–1726 рр.).

У грудні 1723 р. через інтриги Толстого Миницький був арештований правителем Гетьманщини графом Олександром Рум'янцевим і відправлений у глухівську в'язницю, де провів 16 місяців. Однак провини не було доведено і у березні 1725 р. його було звільнено. Але Толстой не припинив свої інтриги. Тому у січні 1726 р. через посилення матеріальної скрути Миницький перебрався у Прилуцький полк, де полковник Гнат Галаган призначив його в Іваницьку сотню (нині – с. Іванківці Срібнянського району) на вакантне місце сотника (попередній сотник Іван Стороженко помер у 1727 р.), а вже в червні на підставі ухвали сотенного товариства він був затверджений на уряді «з дода-